

Dipsiz Bir Kriz

Michel Husson, *Inprecor*'da yayınlanacak, 28 Temmuz 2011

Türkçesi: Osman S. Binatlı

Bu makale kaleme alındığı sırada iki büyük kriz kapitalizmi sarsıyor ve borsaların dibe vurmasına neden oluyor: Avrupa'da devlet borcu krizi, ABD'de borç tavanının [kamu borçlanma limitinin] muallâkta kalması. Öyle görünüyor ki ilgili hükümetler uçurumun hemen kıyısından dönmeyi muhtemelen başaracaklar. Ancak, krizin patlak vermesinden üç yıl sonra, bu aşırı gerilimler krizin sona ermiş olmaktan uzak olduğunu ve krizin faturasının, kamu bütçelerine aktarıldıktan sonra bugün artık halkların önüne konmuş olduğunu göstermekte. Bu makale kapitalizmin yakın geçmişteki yörüngesi üzerinde bir durum değerlendirmesi yapmayı ve bunun krizin başlattığı dönem üzerindeki etki ve sonuçlarını incelemeyi amaçlıyor.

Bu arada kâr oranı...

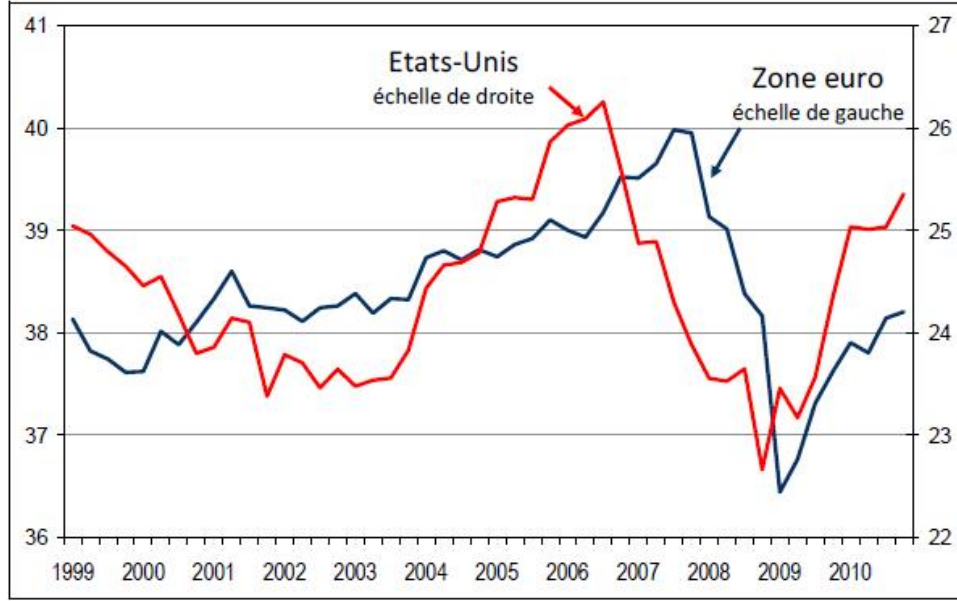
Oysa eğer kâr kapitalizmin barometresi sayılacak olursa her şey daha iyi gidiyor gibi görünmektedir. Marj oranı, diğer bir deyişle kârların katma değer içindeki payı iyileşmektedir. Marj oranı daha erken dibe vurduğu ABD'de 1, bugün hemen hemen kriz öncesi düzeyine geri dönmüş durumdadır. Düşme Avro Bölgesinde daha geç gerçekleşmiştir, eski düzeyi yakalama ise daha yavaş olmaktadır: marj oranı on yıl önceki düzeyinde bulunmaktadır, dolayısıyla son onyılda artış en azından şu an için kaybedilmiştir (Şekil 1). Yine de kârlar yükselme eğilimindedir.

Bu ayrıca konjonktürün en çarpıcı özelliklerinden biridir: bir tarafta kemer sıkma politikaları [tasarruf tedbirleri] uygulanırken, işsizlik yüksek seyretmeye devam ederken ve ücretler dondurulur hatta düşürülürken, diğer tarafta büyük grupların ve bankaların başlıca kaygısı yeniden temettü [hisse senedi sahiplerine kâr payı] ve prim [bonus] dağıtmaya başlamak olmuştur.

Bununla birlikte, büyüme oldukça farklı göstergeler sunmaktadır. Oysa buna alışmak gerekir: GSYİH artışı ayrıca, kapitalizmin sağlamlılığını (refah ise bambaşka bir şeydir) değerlendirmek söz konusu olduğunda yararlı bir göstergedir. Doğru ölçüt nihayetinde kâr oranı olsa bile, kâr oranının kriz sonrasında yeniden tesis edilmesi, şayet pazarlar buluşma noktasında değillerse, zorlukla sürdürülebilir. Bu bakış açısından, asıl soru resesyonun yarattığı dibin telafi edilip edilemeyeceğiydi. *A priori* üç senaryo tahayyül etmek mümkündür: kriz öncesindeki eğilimin yakalanması, kalıcı kayıp ya da hatta artan kayıp.

¹ Bkz. "[La baisse de la profitabilité des entreprises a précédé la crise financière](#)", *note hussonet* n°8, Eylül 2009.

Şekil 1
Avrupa'da ve ABD'de Kâr

Etats-Unis [ABD – sağ-ölçek], Zone euro [Avro Bölgesi – sol-ölçek]

Katma değer'in %'si olarak - Kaynak: Eurostat, Bureau of Economic Analysis.

Not: Düzeyler tanım ve alan farklılıkları nedeniyle kıyaslanabilir değildir.

Eldeki son veriler, çok sayıda ülkenin kalıcı bir kayıp senaryosu içinde bulunduğunu göstermektedir. 2011'in ilk çeyreğinde, bu ülkelerden bazıları hâlâ GSYİH'nin kriz öncesinde ulaştığı düzeyi yakalayamamışlardır: Japonya'nın, Birleşik Krallığın [İngiltere'nin], İspanya'nın ve İtalya'nın durumu budur. ABD, Almanya ve İsveç bu seviyeye daha yeni ulaşmışlardır, Fransa ise bu noktadan fazla uzak değildir. Ne var ki, kriz öncesi GSYİH düzeyine ulaşma, kaybın giderileceği anlamına gelmez. Konjonktürün bu yorumlanma çerçevesi, konjonktürdeki büyük eğilimleri açığa çıkarmayı olanaklı kılar.

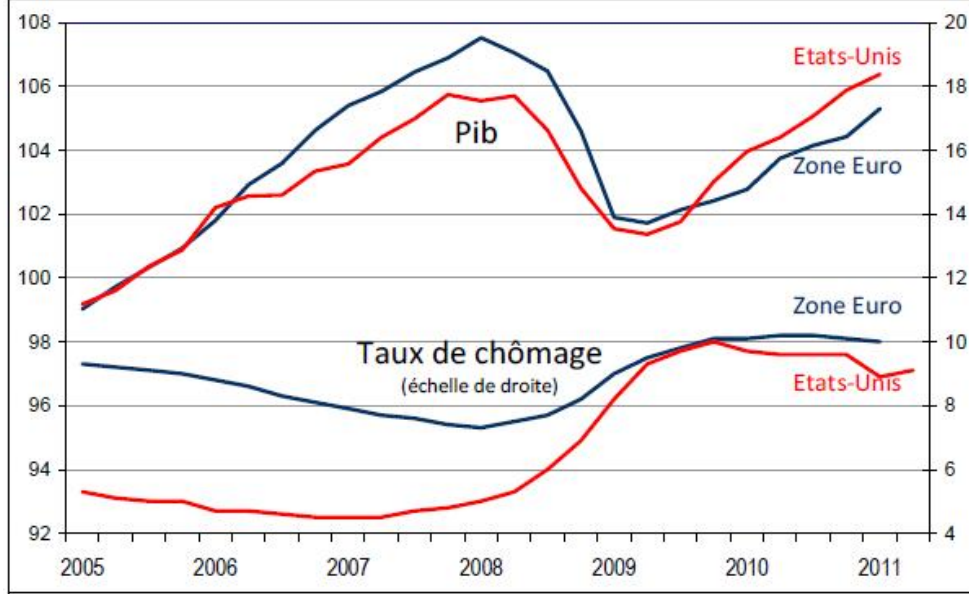
Avrupa parçalanıyor. Fransa, İsveç ve Almanya dipten çıkmış olsa bile diğer birçok ülkenin durumu bu değildir: İspanya, Yunanistan, İrlanda, İzlanda, İtalya, Portekiz, Birleşik-Krallık ya öndeki bu gruptan kalıcı olarak kopmuş durumdadırlar ya da yeniden yükselişe geçmekte zorlanmaktadırlar.

Eski kapitalist ülkeler geride kalıyorlar. ABD, şu an için, kriz öncesi büyüme ritmini yeniden yakalamış durumdadır. Bir bütün olarak alındığında Avrupa Birliği bunu daha zor başarmaktadır ve açığı kapatamamıştır. Son olarak, Japonya bunu başarmaktan uzaktır, ayrıca GSYİH'sı nükleer felaketten sonra tekrar düşmeye başlamıştır. Buna karşılık, iki büyük yükselen ülkenin (Çin ve Hindistan) büyümesi kendi yörüngelerinde devam etmektedir, kriz bunları neredeyse hiç etkilememiştir. Diğerleriyse (Brezilya, Kore, Rusya) [yörüngelerinden] daha belirgin bir kopuş yaşamışlardır.

2 Daha fazla ayrıntı için bkz. : « [Pertes de PIB et facture de crise](#) », note hussonet n°35, Temmuz 2011.

İşsizlik kalıcılaşıyor. ABD ve Avrupa aynı profili sergilemektedirler. Büyüme yeniden başlamakta, ancak işsizlik oranı krizle birlikte atladığı basamaktan geri inmemektedir (Şekil 2).

Şekil 2
Avrupa’da ve ABD’de Büyüme ve İşsizlik

Pib [GSYİH – sol-ölçek], Taux de chômage [İşsizlik Oranı – sağ-ölçek]
Kaynak: OECD

Fatura ödenmeyi bekliyor. Dolayısıyla, büyüme kaybı onarılmaz görünmektedir. Bu, ABD ve Avrupa ekonomileri eski seyir tempolarına yeniden kavuşmuş olsaydılar da, “kârdan zarar”ın telafi edilemeyeceği anlamına gelir. Bunun meblağını, gözlemlenen GSYİH ile GSYİH’nın kriz öncesi eğilimini uzatarak elde edilebilecek GSYİH arasındaki fark şeklinde tahmin etmek mümkündür. Bu şekilde ölçülen fark Avro Bölgesi için %8, ABD içinse %6 çıkmaktadır. ABD’nin GSYİH’sı 15 trilyon Dolar, Avro Bölgesinininki ise 9,4 trilyon Avro (yaklaşık 12 trilyon Dolar) civarındadır. Özetle, her iki durumda da, kârdan zarar 900 milyar Dolar (750 milyar Avro) civarındadır.

Bu GSYİH kaybı kamu borcu artışı kılığında tekrar karşımıza çıkar. Kamu borcu Avro Bölgesinde 2008’le 2010 arasında 980 milyar Avro artmıştır. Aynı dönemde ABD’deki artış ise çok daha sert, 3,2 trilyon Dolar olmuştur.

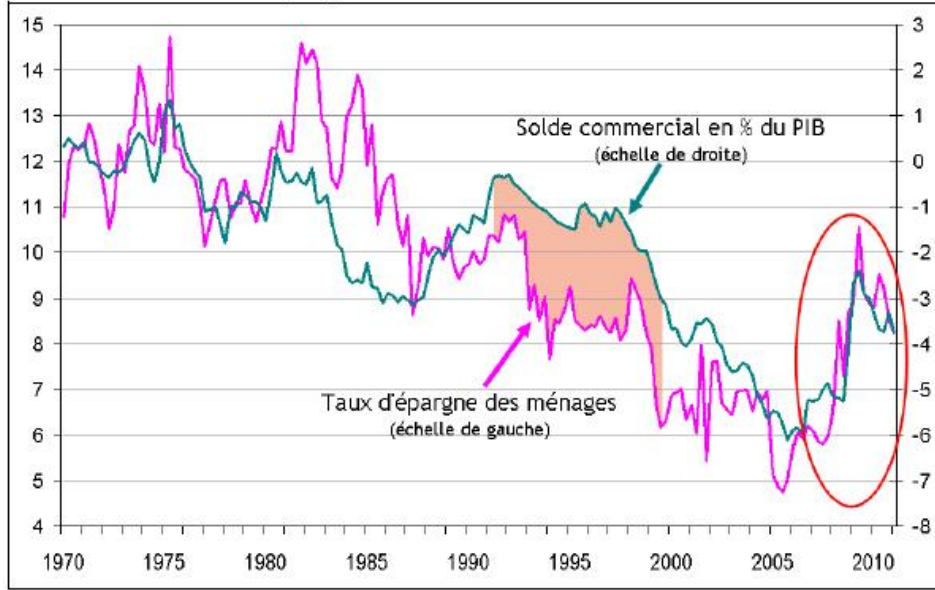
Basitleştirilmiş öykü sonuç olarak şudur: “GSYİH kaybı” borçlanma dağıtımının çökmesine yol açma riski taşıyordu. Devletler meydana gelebilecek hasarı sınırlamak için bu kârdan-zararı üstlendiler. Devletlerin bugünkü problemi, faturayı tabi ki yurttaşlarının muazzam çoğunluğuna yıkmaya çalışarak, bu borcu yönetmenin bir yolunu bulmaktır. Gelgelelim bu proje her türden engelle karşılaşır, ayrıca bu belirsiz durum, bir zamanların büyümesine dönüşü daha da olası kılarak, kalıcı bir biçimde etkili olacaktır. Eğer borçların geçersizliğini ilan etmek için hiçbir şey yapılmayacak olursa, borçların yığılması, bunların ortadan kaldırılmalarının, oluşmaları için geçen zaman kadar süre gerektirmesi tehlikesi taşır. Büyüme ise kriz öncesinde yapay olarak uyarıldığı oranda gelişmiş olacaktır. Ama kapitalist ekonominin iki büyük kutbunda kalıcı biçimde düşük

bir büyüme hipotezini oluşturmak için daha temel nedenler mevcuttur: ABD modelinin eskisi gibi işlemesi mümkün değildir, Avro Bölgesi ise kalıcı bir yapısal kriz içine gömülmüştür.

ABD Modelinin Sınırları

ABD modelinin tüm mantığı, bu modelin neden kendi sınırlarına takılmaya başladığını anlamaya imkân tanıyan hemen aşağıdaki Şekil 3'te özetlenir. Bu grafik iki eğriyi karşılaştırır. Bunların ilki hane-halklarının (kullanılabilir gelirlerinin yüzdesi olarak) tasarruf oranıdır: bu oran, 1980'li yılların başından itibaren, krizin patlak vermesine dek eğilimsel olarak azalmıştır. Bu ise, bütün bu dönem boyunca, hane-halklarının (ortalamada) gelirlerinin artan bir bölümünü tüketmiş oldukları anlamına gelir.

Şekil 3
Tasarruf Oranı ve Dış Ticaret Açığı 1970–2010

GSYİH'nın %'si olarak Dış Ticaret Dengesi (sağ-ölçek), Hane-halklarının Tasarruf Oranı (sol-ölçek)
Kaynak: Bureau of Economic Analysis

Doğrusu, bu çok belirgin gelişimin ABD dışında başka bir yerde bir eşi yoktur. Bu gelişim farklı toplumsal kategorilerin farklı oranlarda kullandıkları iki mekanizmayı kapsamaktaydı. Bunların ilki servet etkisidir: madem finansal varlıklarım ya da gayrimenkul portföyüm değer kazanıyor, o halde daha az tasarruf etmeye ihtiyacım var ve dolayısıyla gelirimle oranla daha fazla harcaabilirim. İkincisi aşırı-borçlanmadır: gelirim durağan seyrediyor, ama tüketmeyi sürdürürebilmek için borçlanıyorum. Ayrıca, bazı zengin hane-halkları Borsada oynamak için de borçlanabiliyorlardı! Bu görünüşü, bu ilave tüketim artışı tarafından sürüklenen GSYİH artışına önemli ölçüde katkıda bulunmuştu ³. Ancak, her önüne gelen ülkenin böylesi bir modeli benimsemesi mümkün değildi. Bu gerçekten de dış ticaret dengesinde bir bozulmaya yol açar ki bu da ikinci eğridir.

³ ABD modelinin daha ayrıntılı bir çözümlemesi için bkz. Michel Husson, "Etats-Unis: la fin d'un modèle", *La Brèche* n°3, 2008 et : "Chine-USA. Les lendemains incertains de la crise", *Nouveaux Cahiers Socialistes* n°2, Montréal, 2009. [Michel Husson, "Çin-ABD: Krizin Belirsiz Yarınları", *Marksist İktisat Teorisi: Çağdaş Kapitalizm ve Kriz*, Yazın Yayıncılık, İstanbul, 2010 içinde, ss. 38 – 52]

Hane-halklarının tüketimiyle körüklenen iç talep ulusal üretimden daha hızlı artma eğiliminde olur, aradaki fark ise ithalatlarda dış ticaret açığını derinleştiren ilave bir artışla kapatılır. Bu model ancak ve ancak bu açığın finansmanı dünyanın geri kalanına dayatılabildiği ölçüde işleyebilirdi. Yukarıdaki grafiğin iki eğrisi (tasarruf oranı ve dış ticaret dengesi) işte bu nedenle 1980 – 2006 döneminin tamamı boyunca aynı fazda olmuştur [tandem (birbirine koşut) bir seyir izlemiştir].

Bu bağlantı [korelasyon] tesadüf eseri değildir, buna karşın temel bir muhasebesel eşitlikten kaynaklanır. “Bakiyelerin eşitliği kuralı” 4 olarak adlandırılabilir bu eşitlik şu şekilde ifade edilir: Özel Tasarruf + Bütçe Dengesi = Dış Ticaret Dengesi.

Özel tasarruf işletmelerin ve hane-halklarının toplam birikimli tasarrufunu temsil eder. Bunların ilki genellikle eksidir (işletmeler borçlanırlar), ikincisi ise artıdır (hane-halkları genellikle borçlandıklarından fazla tasarruf ederler) ama bunların toplamı eksi ya da artı olabilir. Bütçe dengesine gelince, bu genellikle açık verir. Eşitlik, dış ticaret dengesinin özel tasarrufla bütçe dengesi toplamına eşit olduğunu ifade eder. Eğer bu eksiye, bu, ödemeler dengesi açığının sermaye girişleriyle kapatıldığı anlamına gelir. Diğer bir deyişle, söz konusu ülkenin tasarruf gereksinimini karşılamaya başlayan, dünyanın geri kalanının tasarrufudur. Dış ticaret dengesinin fazla vermesi durumunda tam tersi geçerlidir: ülke (devlet + hane-halkları + işletmeler) bu durumda dış ticaret fazlasının karşılığı olarak sermaye çıkışları şeklinde ihraç edebileceği bir tasarruf fazlasına sahiptir.

Dolayısıyla, ABD’de hane-halklarının tasarruf oranındaki azalmaya, doğal olarak dış ticaret açığında bir artış eşlik eder. Dikkate alınması gereken diğer unsurlar (işletmelerin borçlanması ve bütçe açığı) görece ikincil bir rol oynarlar. Yine de, bunun izine Şekil 1’de rastlamak mümkündür. 90’lı on yıl boyunca, hane-halklarının tasarruf oranının azalmasını sürdürdüğü, buna karşın dış ticaret açığının istikrar kazanma eğiliminde olduğu görülmektedir. Bunun nedeni basittir: bütçe dengesi bu dönem boyunca kayda değer ölçüde iyileşmiştir. Bütçe dengesi, internet balonunun patlamasıyla, Bush’un vergisel ihsanlarıyla ve askerî harcamalarla yeniden dalışa geçmeden önce, 1992’de GSYİH’nin - %5’i nispetinde bir açıktan, 2000 yılında [GSYİH’nin] %2,6’sı oranında bir fazlaya terfi etmiştir. Krizle ve canlandırma planlarıyla birlikte bugün GSYİH’nin %10’unu civarına vardığı dikkate alındığında, bütçe açığı dipsiz bir kuyuya çekilmiştir.

Kullanılan muhasebesel ilişki her zaman doğrulanmakla birlikte, bu, bu ilişkinin gerçekleşme biçimlerine dair bir şey söylemez. Diğerlerinin kendilerini ona bakarak ayarlayabilecekleri bir etmen mevcut değildir: etmenlerin her biri diğerleriyle birlikte geriye dönük etkide bulunur. Ama en önemlisi düzeltmenin öyle herhangi bir büyüme oranıyla bağdaşır olmamasıdır. ABD örneğinde bu dengenin sağlanması ancak ve ancak kriz öncesindekinden daha düşük bir büyüme oranıyla başarılabilir.

Bununla birlikte, (yine Şekil 3’te) yakın dönem boyunca erdemli bir çevrimin başlangıcını saptamak mümkündür. Krize girişten sonra, hane-halklarının tasarruf oranındaki düşüş gerçekten de son bulmuştur; hatta bu oran GSYİH’İN %4’ü oranında artmıştır. Bunun dış ticaret dengesi üzerindeki etkisi doğrudan ve neredeyse aynı oranda olmuştur. Bu, ABD ekonomisinin yabancı sermayeye daha az muhtaç olması anlamına geldiğinden, ilk bakışta iyi bir şeydir. Gelge-

4 Bkz. “[Les limites \(comptables\) du modèle US](#)”, note hussonet n°36, Temmuz 2011.

lelim çelişki şudur: tasarruf oranının düşmesi mademki ABD’de büyümenin itici güçlerinden biri olmuştur, bu oranın artması bundan böyle bu yardıma güvenilmemesi gerektiği anlamına gelir.

Bunun ardından, bütçe açığının derinleşmesini hesaba katmak gerekir. Bunun boyutu (GSYİH’nın yaklaşık %10’u) yarım yüzyıldır benzeri görülmemiş bir şeydir, bütçe politikasının bugün Demokratlarla Cumhuriyetçiler arasında başlıca siyasî tıkanma noktası olması bu nedenle şaşırtıcı değildir. Burada yeni bir çelişkiye düşülür: ister özel sektörden, ister kamu açığından kaynaklansın tasarruf ihtiyacının sermaye girişleriyle karşılanmasında gitgide daha da zorlanılacaktır.

Yine burada da, denge noktası, özellikle ayrıca kendisi de tarihsel olan bir düzeyde kalıcılaşan ve ancak yavaş yavaş inen bir işsizlik oranına bağlı siyasî ve toplumsal sorunlar getirisiyle birlikte düşük bir büyüme düzeyinde bulunur. Hatta işsizlik oranı Mart’ta %8,8’den Haziran’da %9,2’ye yükselerek tekrar artmaya bile başlamıştır. Bu orana yılgınlığa kapılıp iş aramaktan vaz geçmiş işsizler ve tam zamanlı bir iş arayan yarı-zamanlı ücretliler dâhil edilecek olursa, işsizlik günümüzde altı emekçiden birinin sorunudur.

Bu kısıtlar sistemini gevşetmeyi olanaklı kılacak en fazla iki yol vardır. Bunların ilki, dış ticaret açığını derinleştirmeden ek bir büyüme elde etmeye izin verecek olan ABD ihracatlarının artışını özendirmekten oluşabilecektir. Bu hedefe bir yatırım ve yenilik çabasıyla ulaşılabilecek olmakla birlikte, bugünkü konjonktürde, yatırım çok az dinamik olup, ulus-aşırı şirketler bunu yapacaklarına yurtdışında yatırıma ayrıcalık tanımaktadırlar. Geriye kala kala Doların, ABD ürünlerini daha rekabetçi kılacak sürekli değer kaybetmesi kalır. Ancak, bu eğilim kendi sınırına dayanma, ayrıca Dolar kuruna dair şüpheler uyandırma ve açıkları kapatmak için gerekli dış finansmanın nadirleşmesi rizikosunu taşır. Dolayısıyla bu yola temel belirsizlikler eşlik eder.

Nihayet, bir başka çözümün yolu gelirlerin bölüşümünde esaslı bir değişmeden geçebilecektir: 1980’li yılların başından beri, büyüme tarafından sağlanan ek gelire aslında nüfusun çok sınırlı bir dilimi tarafından el konulmuştur. Nitekim ortalama gelir 1982’den 2007’ye 18.900 Dolar artmış, fakat en zenginlerin %10’u bu ek gelirin %81’ini gasp etmiştir! 5 Bu durumda, gelir ücretin emek üretkenliğine bağlı olarak artmasını sağlayacak şekilde daha iyi bölüştürüldüğü takdirde daha düşük bir büyümeye razı olmak mümkün olabilecekti. Şimdilik, radikal bir vergi reformu bu çeyrek yüzyıllık eşitsizliklerden yararlananları katkıda bulunmaya zorlayarak açığın azaltılmasına imkân tanıyabilecekti. Toplumsal güç ilişkileri böyle bir çözümü dayatmak için belli ki yeterli değildir. Bu koşullarda, ABD’nin dünyanın geri kalanına kendi refahının sürdürülebilirliğini dayatmaya çalışması muhtemeldir. Ne var ki bu, ABD’nin dış açığını finanse etmeye hazır sermayelerin yavaşlaması engelini aşamayacağı için, bir kez daha imkânsız bir görevdir. Çin ve yükselen ülkelerin önemli bir bölümü zaten, kendi ekonomileri iç pazarlarına odaklandıkça ve kendi aralarında giriştikleri mübadeleler yoğunlaştıkça dış ticaret fazlalarının azaldığını göreceklidir.

5 Kaynak: [When Incomes Grows, Who gains?](#), Economic Policy Institute.

Avrupada burjuva yönetişiminin krizi

İş mantığına kalsaydı krizin siyasî bakımdan kapitalizmin eleştirmenlerine yarar sağlaması gerekirdi. Ne yazık ki gerçeklik bambaşkadır: radikal sol aslında bir ilerleme kaydetmemekte, ulusalcı sağ hemen her yerde puan kazanırken, sosyal-demokrasıyla sağ seçimlere bağlı olarak karşılıklı yer değiştirmektedirler. Bu durumun, krizin Avrupa'da çarpık bir insanın özgül çelişkileriyle bileşen sistemik doğasına göndermede bulunan, köklerini anlamak gerekir.

Burada Avrupanın neoliberal inşa tarzının ve tek para birimi tercihinin bumerang etkisinden söz edilebilir. Tek para birimi tercihi öncelikle bir ücret disiplini aracı olarak tasarlanmıştı: ücret, döviz kuru kozunu oynamanın imkânsızlığında, çok sayıda ulusal ekonomiyi aynı parasal bölgede bir arada yaşatmayı mümkün kılan yegâne düzeltici değişken haline geliyordu. Ancak, bu sistem bir iç tutarlılığa sahip değildi, ayrıca iki sızdırıcı değişken de içeriyordu. Her kim ki tek para birimi der, faiz oranlarının, bu durumda aşağı yönlü, yakınsamasından söz eder. Saptırıcı etki bu durumda şuydu: kendi fiyatları üzerinde zorlukla denetim kuran bir ülke daha da düşük bir faiz oranından faydalanıyordu ki bu da borçlanmaya dayanan bir büyümeyi özendiriyordu. Üstelik tek para birimi tanımı gereği dış ticaret açığının bir ülke para birimi üzerindeki geri bildirim etkisini ortadan kaldırıyor. İspanya bu iki etkiden yararlanıp, işsizlikte görkemli bir gerilemeye yol açan güçlü bir büyüme kaydetmişti. Ne var ki bu büyüme gayrimenkul piyasasında denetimsiz bir büyük canlılığa [boom] ve etkileyici bir dış ticaret açığına dayanıyordu.

Bunların hepsinin iyi kötü işlemesi mümkündür, ancak kriz gelip neoliberal Avrupa modelinin tutarsızlıklarını sert bir biçimde açığa çıkardı. Avrupa, günü birlik üstünkörü onarımların ötesinde bir yol ayrımındadır: ya şu anda borçların ortaklaşa üstlenilmesine imkân tanıyacak bir federalizme gidecek, ya da Avro Bölgesi dağılacaktır. Avrupa burjuvazileri bu çözümlerden birini ya da diğerini benimsemeye hazır olmadığına göre, özellikle de ne bir Avrupa sermayesi ne de bir Avrupa devleti olduğundan, gerçek anlamda birleşik bir Avrupa burjuvazisinden söz etmek mümkün olmadığına göre, buradan derin bir kriz doğmaktadır.

Basitleştirmek için dört "oyuncu"yu ayırt etmek gerekir: ulus-aşırı büyük gruplar, bankalar, finans ve hâkim sınıfların hükümetteki temsilcileri. Temel sınıfların çıkarları söz konusu olduğunda, bütün bir dizi sorun üzerinde elbette derin bir mutabakat mevcuttur: bugünkü konjonktürde ortak perspektif krizden yararlanarak durumu bir şok tedavisi uygulamak amacıyla terse çevirmekten ibarettir. Kriz toplumsal gerilemede daha da ileri gitmenin fırsatı olmaktadır: kamu harcamalarında azalma, ücretlerin dondurulması, emeklilik karşı-reformları vesaire.

Ancak, bu çıkar ortaklığı, bu ortaklığın krizin derinleştirdiği iç çelişkilere tabi olmasına engel değildir. Bunların birbirine karşı iki eksende, bir tarafta devletler ve sermayeler, diğer taraftaysa finans ve kapitalizmin diğer fraksiyonları olarak çözümlenmeleri mümkündür. Bugünkü durum, hâkim sınıfların bakış açısından, bu çelişkileri yönetmekte gitgide artan bir yeteneksizlikle belirginleşmektedir.

Devlet borçları krizi ilk çelişkiyi açığa vurmaktadır. Genel olarak sermaye artık şu ya da bu ülkedeki konjonktürle uğraşmamaktadır, zira onun başat kaygısı kendi kârlılığına ve pazar paylarına ilişkindir. Ulus-aşırı gruplar zor durumda kaldıklarında kendi devletlerine başvursalar bile, ne pazarlar ne de üretim zincirleri bu grupları tek bir toprağa bağlamaktadır. Küreselleşmiş kapitalizmde devletin rolü gitgide daha da fazla, kârlılığın genel koşullarını güvence altına almaya

indirgenmektedir. Nitekim Renault'nun CEO'su Carlos Ghosn *Financial Times*'a verdiği (2 Haziran 2010) demeçte "Renault artık bir Fransız [otomotiv] imalatçısı değildir" diyebilmiş, ancak hemen ardından "Renault Fransızdır, Renault'nun temeli Fransa'dadır" hatırlatmasında bulunarak ifadesini nüanslandırmıştı (*Europe 1*, 13 Haziran 2010) 6. Bu otomotiv üreticileri bir darboğaza girdiklerinde bunlara ihtiyaç duydukları fonları ödünç veren merci gerçekten de Fransız devleti olmuştu. Artık, yaklaşık yüzyıl önce devletleri ve sermayeleri üst üste koymak mümkünken Buharin tarafından betimlenmiş olan dünya kapitalizminde 7 yaşamıyoruz.

Büyük yenilik ulus-aşırı grupların ufkunun ne ulusal mekânla ne de hatta Avrupa uzamıyla sınırlı olması, buna karşın küresel olmasıdır. Buharin o zamanlar kendisi için "kartellerin ekonomi politikasının devlet düzeyinde ifadesi" demek olan bir "yüksek korumacılık"tan söz etmekteydi. Her şey değişmiştir ve Buharin'e, kapitalizmdeki dönüşümleri öngöremediği için sitem etmek mümkün değildir. Ama sanki üretici bir küreselleşme mevcut değilmiş gibi ticarî bir korumacılık öneren "küreselleşmeden-arındırma" savunucuları için aynı şey geçerli değildir. Bu yeni durum derin bir bakışsızlık yaratır: devletler "kendi" sermayelerinin hizmetinde olsalar da, bu sermayeler dinamik bir iç pazar ihtiyacından kurtulmuşlardır. Bu arada, devletler her şeye rağmen her ülke dâhilinde sınıf ilişkilerini yönetmeye devam etmek zorundadırlar. Bugün krizi kendi yurttaşlarına ödetme sorumluluğu bilhassa işte bu devletlere düşmektedir.

İkinci çelişki finansı, bankaları ve devletleri karşı karşıya getirir. Finansın devlet borçlarına karşı spekülasyona girerek, dolaylı yoldan, bu borçların büyük bölümünü portföylerinde bulunduran bankaları iflasa sürüklemeye tehlikesi yarattığı günümüzde bu çelişki kendisini istisnâ bir güçle açığa vurmaktadır. Bu üç oyuncu (bankalar, finans, devletler) arasındaki sınırlar hiç kuşku yok belirsizdir ve özellikle de büyük bir saydamsızlığa sahiptir. Ne var ki, son derece istikrarsız bir durumun kaynağında işte bu çıkar çatışmaları vardır. Avrupa burjuvazilerinin sinesinde vuku bulan tartışmalar, Yunan borcunun temerrüde girmesinin [vadesinde geri ödenmemesinin] muhtemel sonuçları karşısında duyulan korku, hatta panikten kaynaklanan bu derin burjuva "yönetişim" krizini betimler. Hükümetler iki hedef – krizin faturasını kendi halklarına ödetmek, ama ayrıca kendi bankalarının iflasının da önüne geçmek – arasında dümeni elden bırakmadan görerek seyretmektedirler.

Maruz kalınan risk çift tetiklidir. Yunan borcundaki kaçınılmaz temerrüt bankaları ayrıca değerlemede güçlük çektikleri zararlara uğratmakla tehdit etmektedir. Bugün, banka iktisatçılarının önemli bir bölümü dışa kapalı biçimde, göstermelik olmaktan öte bir anlam taşımayan resmî simülasyonlardan daha gerçekçi *stres testleri* üzerinde çalışmaktadırlar. Sonuçlar, belli sayıda bankanın Yunan borcunun bir sonraki vadeye kadar kendi kontrollerinde bir yeniden-yapılandırılmasını kabul ederek şoku öncelemeyi tercih etmelerine yol açacak denli endişe vericidir. Ancak, AMB [Avrupa Merkez Bankası] tarafından savunulan bir başka bakış açısı böylesi bir perspektifi mutlak surette reddeder. AMB'nin korkusu, bu uygulamanın Yunan borcunun çok üstünde kredi kullanımları için kırılğan hale getirilmiş başka ülkelere yayılmasıdır.

⁶ Parlak bir makalede zikreden Claude Jacquin: « [Crise industrielle: de quoi parle-t-on ?](#) », *Les Temps Nouveaux* n°3, 2011,

⁷ Nicolas Boukharine, *L'économie mondiale et l'impérialisme*, 1917, [extraits](#); veya İngilizcesi: [Imperialism and World Economy](#).

Dogmatik anlayış özellikle, zor durumdaki ülkelerde durumun düzelebileceğini umarak, “finans piyasalarını rahatlatmak” amacıyla zaman kazanmaya yöneliktir.

Kesin olan bir şey varsa o da aslında kimsenin Yunanistan’ın borcunu ödeyebilmesinin mümkünlüğüne bir an için bile inanmıyor olmasıdır. Bloomberg’in başyazarının vurguladığı da budur **8**: “Yunanistan yeni bir kurtarma planı elde etmiş ve ekonomisi yeniden yükselişe geçmiş olsaydı bile, hükümetin borcu Avro Bölgesi kurallarının izin verdiği GSYİH’nın en fazla %60’ına çekebilmesi için en az üç on yıl boyunca bütçede GSYİH’nın %5’i kadar faiz dışı fazla sağlaması gerekecekti. Böyle bir malî başarı 5 yıllık bir dönem için bile son derece nadirdir, hele Yunanistan vakasında bu daha da doğrudur” **9**. Son kurtarma planı ise bu saptamayı çok az değiştirir.

Sosyal-demokrasinin çıkmazı

Kriz en azından başlangıçta, Keynesçilik, finansın, bankaların ve genel olarak kapitalizmin düzenlenmesi, devlet müdahalesinin geri dönüşü, resesyonun soğurulmasında sosyal devletin rolü, gelirlerin bölüşümünde ve vergilerde daha adaletli olunması çağrısı ve benzeri sosyal-demokrat izleklere [temalara] yeni bir gençlik aşlamıştı. Kriz sosyal-demokrasinin önünde alabildiğine geniş bir yol açıyormuş gibi görünüyordu. Sosyal-demokrasinin politik uzamının bu elverişli koşullarda, küçülmediyse de neden genişlemediğini bilmek önemlidir.

Söylemler olsa olsa bunları dinleyenleri bağlar, Fransız Cumhurbaşkanı ise neredeyse-alternatif-küreselleşmeci sözler sarfetmekte gayet yeteneklidir. Sözleri eylemlerin takip etmesi gerekir ve tabi ki durum böyle değildir. Avrupa sosyal-demokrasi de *stres testlerine* tabi tutulmuş, ancak teste pek dayanıklı çıkmamıştır. Bunun prototipi, krizi kesinlikle acınacak tarzda karşılamış olan sosyalist Yunan Başbakanı Papandreou’dur. Papandreou’nun “Yunanistan’ın bu borcu ödemesi mümkün değildir, o halde oturup müzakere etmek gerekir” diyerek bir bilek güreşi başlatması mümkündü. Arjantin’in 2001’de borç ödemelerini askıya alarak ve borcunun yeniden müzakere edilmesini sağlayarak yapmış olduğu da buydu. Ama Papandreou tam tersine kelimenin yalın anlamında yatıp “troyka”nın (AMB, IMF, Avrupa Birliği) tüm taleplerini hiç tartışmadan kabul etti.

Papandreu tek başına bir vaka değildir. Ayrıca Zapatero, onun yanısıra örneğin, Yeşiller ve liberallerle birlikte Fransız sosyalist kadın milletvekili Pervenche Berès’in hazırladığı bir raporu **10** daha yeni onaylamış [sosyalist] Avrupa milletvekilleri de vardır. Bu raporun baştanbaşa dolu olduğu tavsiyeler arasından şu güldesteyi [seçkiyi] çıkarmak mümkündür: rapor “mevcut rekabetçilik eksikliğini yapısal reformlar yoluyla aşmaya imkân tanıyacak önlemlerin benimsenmesini” talep eder (...) “ekonomi politikalarının eşgüdümü için Avrupa yarıyılı ilkesini (*) memnuniyetle karşılar” (...) “ticarî engellerin kaldırılmasını talep eder” (...) “kamusal piyasaların saydam ve karşılıklı bir temelde açılması ihtiyacını vurgular”.

⁸ [Bloomberg](#), 29 juin 2011.

⁹ Bkz. « [Pertes de Pib et facture de crise](#) », *note hussonet* n°35, Temmuz 2011.

¹⁰ [Rapport sur la crise financière, économique et sociale: Alınacak önlem ve inisiyatiflere ilişkin tavsiyeler.](#)

(*) AB üyesi ülkelerin altı aylık bütçe hazırlık ve oylama dönemlerinden önceki altı ayda ortak ekonomi ve bütçe politikaları üzerinde kolektif bir çalışma gerçekleştirmesi – Çn.

Hepsini alıntılarlamak gerekecektir. Nitekim rapora göre “vergi rekabeti üye ülkelerin makul biçimde beklemeye hakları olduğu vergi gelirlerini tahsil etme yeteneklerini tehlikeye düşürmedikçe kabul edilebilir bir şeydir” rapor “ayrıca çözümlerin zararlı vergi rekabetini en aza indirecek şekilde tasarlanmak zorunda olduğunu hatırlatır”. Bu zararlı vergi rekabeti kavramı kesinlikle tarihe geçecektir.

Özellikle kadınları ilgilendiren yoksulluk riskine gerektiği gibi işaret edilmekle birlikte, sonuç tuhaf biçimde “mevcut sivil toplum örgütleri”ne bir çağrıdır. Sosyal bütçelerdeki kesintiler karşısında rapor, “kamu maliyesini sağlamlaştırmak” elbette “gerekli” olsa bile “kamu kesiminin hizmetlerini muhafaza etmenin ve dolayısıyla mevcut sosyal koruma düzeylerini sürdürmenin de aynı şekilde arzu edilebilir olabilece”ğini belirtmekle yetinir. Şart kipi kullanımı (“arzu edilebilir olabilirdi”) her şeyi özetler. Ayrıca birkaç ilginç izleğe rastlamak da mümkündür, ancak bunlar dokunaklı bir mahçubiyetle öne sürülürler; nitekim rapor Komisyon üzerinde “gelecekteki bir Avro-yükümlülükler sistemi üzerinde düşünmesini” talep ederek müthiş bir baskı uygular.

Fransa’da SP’nin cumhurbaşkanlığı seçimlerinde başlıca iki aday aday tasarruf tedbirleri konusunda aynı çizgide buluşmaktadırlar. François Hollande bunu çok açık biçimde yapar: “kamu hesaplarımızı 2013’ten itibaren dengeye getirmemiz gerekir (...) Bunu piyasaların veya kredi derecelendirme kuruluşlarının bilmem ne baskısına boyun eğmek için değil, bunun ülkemizin kendine güvenini yeniden kazanmasının koşulu olması nedeniyle söylüyorum”. Martine Aubry ona ayak uydurur ve o da “günümüzde kural bu olduğuna göre, 2013’te %3” taahhüdüne girer **11**. Bu müthiş ifade (“günümüze kural bu olduğuna göre”) mesele hakkında çok şey anlatır ve sosyal-demokrasinin içinde bulunduğu çıkmazın anahtarını verir. Bu çıkmaz şu şekilde özetlenebilir: otantik olarak sosyal-demokrat her program sosyal-demokrasinin göze almaya hazır olmadığı, burjuvaziyle yüksek bir çatışma derecesi anlamına gelir.

Kriz karşısında ekonomik ve sosyal politikalar modellerden ve kuramlardan kalkınarak masa başında geliştirilmez. Örneğin, gelirlerin, hisse senedi sahiplerinin güçlerini azaltmayı içerecek şekilde, ücretlilerin daha lehinde bir paylaşımının büyüme ve istihdam üzerinde olumlu etkileri olabileceğini gösteren post-keynesci olarak adlandırılan bir okul **12** mevcuttur. Bu katkılar mevcut krizin nedenlerini doğru biçimde göstermek açısından çok yararlı olsalar da, krizin sistemiz doğasını hafife alırlar. Özellikle de, toplumsal ihtiyaçlarla kapitalizmin, finanstan kurtarılmış olduğunda dahi ölçütleri arasında büyüyen uçurumu isabetli şekilde saptayamazlar.

Mevcut gerçeklik öyle bir şekilde tezahür etmektedir ki krizden her ilerici çıkış Sermayenin mantığıyla doğrudan bir çatışmayı, bu nedenle de çok yüksek bir çatışmalılık düzeyini gerektirecektir. Yukarıda hatırlattığımız örnekler aslında sosyal-demokrat programların, ulaşmayı reddettikleri asgarî bir radikallik eşliğinin altında kaldıklarında neoliberal mantıktan ancak çok marjinal biçimde ayrıldıklarını göstermektedir.

¹¹ Laurent Mauduit, « [Adieu Keynes ! Vive Raymond Barre !](#) », *Mediapart*, 19 juillet 2011.

¹² Çünkü Michał Kalecki, Joan Robinson veya Luigi Pasinetti gibi yazarların çizgisinde yer alırlar.

Tıkalı bir ufuk

Her resesyon kendisini yeniden büyümeye başlamayı hedefleyen ekonomi politikasının saptanması ve yürütülmesinde açığa vuran gerilimler ve çelişkiler yaratır. Bu, yakın tarihli “büyük resesyon” örneğinde özellikle doğru olmakla birlikte, bu son resesyon aynı zamanda sistemik bir krizin belirtisidir: kapitalizmin artık eskisi gibi işlemesi mümkün değildir. *Business as usual*'a ya da “Muhteşem Otuzyılın” düzenlenmiş kapitalizmine dönmek imkânsızdır.

Bu nedenle, krizin başlattığı dönem derin belirsizliklerle karakterize olur. Kapitalizm krizden kendi tarzında çıkış projesinde, daha önceki bir makalede 13 “ikilemler” olarak adlandırılmış olan şu engellerle karşı karşıya kalır:

1. **Bölüşüm ikilemi:** kârın eski düzeyine getirilmesi büyümenin canlanmasının karşısına dikilmektedir ve aslında krizin derin nedenlerinden birini oluşturan zenginklilerin eşitsiz bir paylaşımını yeniden canlandırma eğilimindedir.
2. **Bütçe ikilemi:** Kamu açıklarının ortadan kaldırılması kamu harcamalarında, toplumsal etkileri bir yana, olsa olsa resesyona eğilimleri daha da ağırlaştırabilecek bir azalma anlamına gelir. BM'in yakın tarihli bir raporu “Bütçede tasarruf tedbirleri canlanmayı daha da yavaşlatma riski taşıyacaktır” saptamasında bulunmaktadır 14.
3. **Avrupa ikilemi:** Kamu borçlarının bir havuzda toplanıp ortaklaşa üstlenilmesinin, bankaların gerçek bir katkısının ve finansın yola getirilmesinin üçlü reddi Avro Bölgesinin zincirleme temerrütler sonucu parçalanmasını ihtimal dışında bırakmaya izin vermemektedir.
4. **Küreselleşme ikilemi:** dengesizliklerin ortadan kaldırılması ancak ve ancak küresel büyümede bir yavaşlama pahasına gerçekleştirilebilir. Daha önce anılan BM raporu “küresel canlanma[nın] gelişmiş ekonomiler tarafından frenlenmiş” olduğunu kaydetmekte ve “dünya ekonomisinin eşgüdümlememiş bir yeniden dengeye getirilmesi” riskinin altını çizmektedir.

Bu dört ikilem çok sıkı biçimde iç içe geçmiştir. Bu ikilemler kapitalizmin, derin biçimde çelişkili çıkarlarla bağdaşır bir krizden çıkış yörüngesi belirlemekten kalıcı biçimde aciz bir “kaotik düzenlenmesi”ni resmederler. Kapitalizmin bu çıkmazdan toplumsal gerilemeyi daha da derinleştirerek ve ülkeler arasındaki gerilimi sınırına vardırıarak çıkmaya çalışmasını yalnızca toplumsal seferberlikler önleyebilir. Ancak bu, bu seferberliklerin ayrıca alternatif perspektiflerden destek almasını gerektirir. Bu seferberlikler yüksek bir çatışma derecesi anlamına geldiğinden, tarihsel görev bugün radikal solun güçlerinin, kemer sıkıma direnişle başıboş sürüklenen bir sistemin mantığından kopma hedefleri arasında bir köprü kuran bir program etrafında birliğini gerçekleştirmektir.

¹³ Michel Husson, « [La nouvelle phase de la crise](#) », *ContreTemps* n°9, 2011. [Ayrıca bkz. Michel Husson, “Kapitalizm: Kaotik Bir Düzenlemeye Doğru”, *Marksist İktisat Teorisi: Çağdaş Kapitalizm ve Kriz*, Yazın Yayıncılık, İstanbul, 2010 içinde, s. 72]

¹⁴ [Situation et perspectives de l'économie mondiale](#), ONU, 2011. Alıntılarının hepsi bu raporun Fransızca özetinden yapılmıştır.